

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni tabiat bilan tanishtirish tamoyillari va bolalarda tabiatdagi ekologik bog'lanishlar haqidagi bilimlarni shakllantirish

Ikramova Dono Ulug'bek qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida maktabgacha yoshdagi bo'lgan bolalarni tabiat bilan tanishtirish tamoyillari va bolalarda tabiatdagi ekologik bog'lanishlar haqidagi ko'nikmalar qay tarzda shakllantirilishi kerakligi belgilab berilgan. Bolalarga yoshiga mos jonli va jonsiz tabiat haqida oddiy tushunchalar berish, bolalarga beriladigan bilimlar oddiy bo'lishi bilan birga ilmiy aniq bo'lishi lozimligi haqida, ularga o'z o'lkasi tabiati haqida chuqur bilim berish va tabiatshunoslikning barcha sohalari (botanika, zoologiya, astronomiya) haqida bilim berish zarurligi, bolalarga beriladigan bilimlarning barchasi ko'rgazma asosida berilsagina yaxshi natijaga erisha olish mumkinligi yoritib berilgan.

Аннотация. В данной статье изложены принципы приобщения детей дошкольного возраста к природе в дошкольных образовательных организациях и способы формирования у детей навыков экологических связей в природе. О необходимости дать детям простые представления о живой и неживой природе, соответствующие их возрасту, о том, что знания, передаваемые детям, должны быть простыми, но при этом научно точными, дать им глубокие знания о природе своего края и дать знания обо всех областях естествознания (ботаника, зоология, Астрономия), о том, что все знания, передаваемые детям, могут дать хороший результат только в том случае, если они возможность освещается.

Abstract. This article sets out the principles of introducing preschool children to nature in preschool educational organizations, and the way in which skills about environmental ties in nature should be formulated in children. It is illuminated that children should be given simple concepts of lively and inanimate

nature suitable for their age, that the knowledge given to children should be scientifically accurate, along with being simple, that they should be given in-depth knowledge of the nature of their country and that knowledge of all areas of Natural Science (Botany, Zoology, astronomy) can be achieved if all the knowledge

Kalit soʻzlar: *tabiat, maktabgacha taʼlim, tabiatshunoslik, jonli va jonsiz tabiat, oʻsimlik, didaktika, ekskursiya, sayr, taʼlimiy oʻyinlar, metod, usul, maktabgacha yoshdagi bola.*

Ключевые слова: *природа, дошкольное воспитание, естествознание, живая и неживая природа, растительность, дидактика, экскурсия, прогулка, развивающие игры, метод, методика, ребенок дошкольного возраста.*

Keywords: *Nature, Preschool Education, Natural Science, lively and inanimate nature, plant, didactics, excursion, hiking, educational games, method, method, preschool child.*

Biz bolalarni tabiat bilan tanishtirar ekanmiz, avvalo pedagogika fanining asoschilarini aytib oʻtgan fikrlarga asoslanamiz. Gʻarbning ilgʻor pedagoglaridan Komenskiy “Bolalarga beriladigan bilim hayotiylikka va koʻrgazmalilikka asoslanishi kerak” - degan edi. Bolalarga tabiat orqali beriladigan bilimlar turlicha metod va usullar bilan olib boriladi va ekskursiya, sayr, taʼlimiy oʻyinlar orqali mustahkamlanib chuqurlashtiriladi. Dasturning tabiat bilan tanishtirish boʻlimiga materiallar quyidagi tamoyillar asosida tanlanadi: bolalarni tabiat bilan tanishtirish tamoyillari bolalar yoshiga, koʻrgazmalilik, ensiklopedik, moslik tamoyili, ilmiylik tamoyili, oʻlkashunoslik tamoyillari. Bolalar yoshiga mos jonli va jonsiz tabiat haqida oddiy tushunchalar berish, bolalarga beriladigan bilimlar oddiy boʻlishi bilan birga ilmiy aniq boʻlishi lozim. Masalan: oʻsimlikni yorugʻlikka, suvga, issiqlikka extiyoji bor ekanligini oddiy tajribalar orqali tushuntirib boriladi. Bolalarga beriladigan bilimlarning barchasi koʻrgazma asosida berilishi shart. Bolalarga oʻz oʻlkasi tabiati haqida chuqur bilim berish va

tabiatshunoslikning barcha sohalari (botanika, zoologiya, astronomiya) haqida bilim berish zarur. Yuqorida aytib o‘tilgan tamoyillar bir-biri bilan bog‘liq holda olib boriladi. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda ilmiylik tamoyiliga rioya qilinadi.

Beriladigan tabiat haqidagi bilimlar ilmiy bo‘lishi bilan birga, bolalar tushunadigan tarzda bo‘lishi zarur. Masalan: “Erta bahorda kunlar isiydi. Kunlar isigani sababli daraxtlar kurtak chiqaradi. Osmon ko‘m-ko‘k tus oldi biz endi bog‘cha yer maydonchasiga ekin ekishimiz mumkin”. Mana shunday oddiy misollar orqali bolalar aniq va ilmiy asosda tushunchalarga ega bo‘ladilar. Ilmiy tamoyil bolalar yoshiga mos bo‘lsagina samarali natija beradi. Bu haqda Y.A.Komenskiy shunday degan: “Oddiydan - murakkabga, yaqindan - uzoqqa, tanishdan - notanishga tomon borish kerak”. Bu tamoyillar dasturdagi tabiat bilan tanishtirish bo‘limida o‘z aksini topgan. Biz bolalarni tabiat bilan tanishtirishda bevosita o‘zlariga yaqin bo‘lgan, atroflarini o‘rab turgan tabiat bilan tanishtirishdan boshlaymiz. Bolalarga avval MTTdagi daraxtlar, so‘ngra o‘rmondagi daraxtlar haqida bilim beramiz. Demak, biz yaqindan - uzoqqa tomon degan qoidaga rioya qilishimiz zarur. Biz bolalarga bilim berishda ularning avvalgi bilimlariga tayanamiz. Shundagina ular yangi bilimni chuqur o‘zlashtirib oladilar. Bolalarga beriladigan bilim ilmiy, bolalar yoshiga mos bo‘lsa, ular ko‘rgazmasiz bo‘lsa, bolalar yaxshi tushunmaydilar. Y.A.Komenskiy shunday degan: “Avval sezgilarda bo‘lmagan narsa, intellektda ham bo‘lmaydi”. Shundan kelib chiqib hissiy tajribani bilish va o‘rganish asosida quyidagi ko‘rgazmalilik tamoyilini asoslab berdi. Ko‘rgazmalilik faqat buyum, hodisalarni ko‘rib idrok etish emas, balki ularni hamma sezgi organlarini jalb qilgan holda idrok qilishdan iborat. Bu didaktikaning oltin qoidasi hisoblanadi. Agar biror bir predmetni bir necha sezgi organlari bilan idrok qilish mumkin bo‘lsa, shu narsani idrok qilish uchun bir yo‘la bir necha sezgi organlarini ishga solish lozim. Agar o‘rganilayotgan predmetni ko‘rish imkoni bo‘lmasa, ularning sur‘atlari yoki modellariga murojaat qilish lozim. Demak, ko‘rgazmalilik bolalarni abstrakt tushunchalarini real anglashga olib keladi. Ensiklopedik so‘zi grekcha so‘z bo‘lib,

barcha fanlarni har tomonlama bilim olish, bilimlar yig'indisi ma'nosida qo'llaniladi. Bolalar osmon jismlarini astronomiyadan, o'zi tug'ilib o'sgan shahar, qishloq, voha, daryo, tog'larning nomlarini geografiyadan o'simliklar nomlari, ularning o'ziga xos xususiyatlarini botanikadan bilib boradilar. Tabiatshunoslik bilimlarini oddiydan - murakkabga tizimli ravishda yaqindan - ya'ni o'z o'lkasi tabiatidan boshlab uzoq ya'ni boshqa o'lka tabiatini tanish, o'rganish asosida amalga oshiriladi. O'z o'lkasi tabiati bilan tanishish bevositasi bolani tevarak - atrofdagi va MTT yer maydonchasidagi o'simliklar, gullar, ko'chatlar, daryo va ko'l nomlari, tog'lar, yo'lda uchraydigan maysalar nomi, hayvonot olami ya'ni bola kundalik hayoti davomida duch keladigan jonli va jonsiz tabiat bilan tanishtirishdan boshlash zarur. Shu tizim asosida ish tashkil etilsa, o'zga o'lkaning tabiati bilan tanishish yengil, oson kechadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni ekologik tarbiyalash atrof-muhitga, jonli va jonsiz tabiat obyektlariga malakali, ehtiyotkor munosabatda bo'lishga yordam beradi. Tabiiy jarayonlarga e'tibor, atrof-muhit qonunlarini tushunish maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsiyatini shakllantirishning asosi bo'lib, uning atrofdagi dunyoga mas'uliyatli munosabatda bo'lish muhimligini tushunadigan to'laqonli fuqaro sifatida o'sishiga imkon beradi. Vatanga muhabbat, tabiiy boyliklarni asrab-avaylash uchun g'amxo'rlik zamonaviy jamiyatning fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishning asosi bo'lib, uning vazifasi sayyoramizning hayvonot dunyosi holatini normallashtirish va ekologik halokatning oldini olishdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik ta'limning maqsad va vazifalari yosh bolalarning o'ziga xos xususiyati ularning tashqi dunyo bilan organik o'zaro ta'siridir. Bolalar tabiat bilan o'zlarining umumiylikini his qiladilar, unga iste'molchi munosabatidan mahrum bo'lib, tabiat hodisalarining mohiyatiga qiziqish bildiradilar.

Ekologik ta'limning vazifalari quyidagilardan iborat: o'simlik va hayvonot dunyosiga ehtiyotkorona munosabatni shakllantirish; ona tabiatiga muhabbatni rivojlantirish; go'zallikni tushunish, his qilish va empatiya qilish

qobiliyati; tabiat hodisalarining mohiyatini tushunishni shakllantirish; ekologiya bo'yicha asosiy bilimlarni olish.

Maktabgacha ekologik ta'lim rejasi maktabgacha ta'limni rivojlantirish dasturiga muvofiq tuziladi. Tarbiyachi bolalarning yosh toifasini va ma'lum bir maktabgacha ta'lim tashkilotining imkoniyatlarini hisobga olgan holda mavzular va tadbirlar jadvalini belgilaydi. Hujjatda belgilangan tadbirlar tarbiyachilar kengashida muhokama qilinadi, kerakli tuzatishlar kiritiladi, so'ngra reja tasdiqlangandan so'ng tarbiyachi yil davomida kerakli mashg'ulotlarni o'tkazadi. Ba'zi tadbirlar ochiq maqomga ega bo'lib, ularda hamkasblar - pedagoglar va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik ta'limni nazorat qiluvchi shaxslar ishtirok etadilar. Ta'lim va rivojlanish faoliyatini tahlil qilish majburiy bo'lib, ularning samaradorligi baholab beriladi. Navbatdagi tarbiyachilar kengashida tarbiyachi hisobot taqdim etadi, unda mavzuni ochish darajasi, bolalarning ishtiroki, darsning tematik maqsadlarga muvofiqligi aks ettiriladi.

O'tmishning ajoyib xorijiy tarbiyachilari (J.A.Komenskiy, I.T.Pestolozsi, J.J.Russo, A.Disterverg) va Rossiya (L.N.Tolstoy, A.S.Makarenko, N.K.Krupskaya, V.A.Suxomlinskiy) bolaning o'z-o'zini rivojlantiruvchi tabiatini mukammal deb hisoblashgan. Tabiiy muhitda ular inson tabiatining namoyon bo'lishi va shaxsiyatning shakllanishi uchun ideal sharoitlarni ko'rdilar. Ta'limdagi ekologiya g'oyasi yangi narsa emas, u barcha ilg'or gumanistik pedagogik ta'limotlar orqali qizil ip kabi o'tadi. Ekologiya muammolarining o'zi ibtidoiy emas, faqat atrof-muhitni muhofaza qilish faoliyati sifatida, balki birinchi navbatda inson va tabiatning birligi sifatida ko'rib chiqildi.

Atrof-muhitni o'rganayotganda, bolalar uni o'ziga xos bog'liqliklari bo'lgan yagona tabiiy jamoa sifatida bilish, maktabgacha yoshdagi bolalarni hatto kundalik hayotda sezishi mumkin bo'lgan naqshlarni o'rnatishga o'rgatish vazifasiga duch kelmaydilar. Tabiat bilan muloqot qilishda maktabgacha yoshdagi bolalarni u bilan munosabatda bo'lishga o'rgatish muhimdir. Agar tarbiyachi amaliy usullarni mohirona birlashtirsa, bolalarning mustaqilligi va

faolligidan foydalansa, bunga erishish mumkin. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ekologik tarbiyalashda tabiiy muhit katta ahamiyatga ega.

Hozirgi vaqtda tabiatshunoslikka qarama-qarshilikning o'zgarishi kuzatilmoqda: hozirgi kunga qadar odamlarning dunyoqarashida hukmronlik qilgan biologik asoslar o'rnini yangi - tabiiy dunyoga, odamlar tomonidan yaratilgan obyektlar dunyosiga va insonning o'ziga nisbatan ekologik qarashlari egallaydi. Ekologik dunyoqarash inson hayotining barcha sohalarida asosga aylanadi; u asosan davlat siyosatini, ishlab chiqarishni, tibbiyotni, madaniyatni rivojlantirishni belgilay boshlaydi. Ekologik dunyoqarash ta'lim mahsulidir; uning shakllanishi inson hayoti va ta'limotining ko'p yillari davomida asta - sekin sodir bo'ladi. Ushbu jarayonning boshlanishi maktabgacha yoshdagi bolalik davriga to'g'ri keladi, bu davrda dunyoqarashning birinchi asoslari va sub'ekt-tabiiy muhit bilan amaliy o'zaro munosabat shakllanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar tabiatning o'simlik va hayvonot dunyosini turli yo'llar bilan his qilishadi (empatiya qilishadi). Sensatsiyalar rivojlanishining past darajasi bilan ular "tirik" va "jonsiz tabiat" tushunchalarini farqlay olmaydilar, ular o'simliklar va hayvonlarni "yomon" (zararli) va "yaxshi" (foydali) ga bo'lishadi; agar kerak bo'lsa, ularga yordam berishni istamaydilar, ko'pincha noma'lum yoki zararli, ularning fikricha, hayvonlarga nisbatan salbiy harakatlar qiladilar. Empatiya rivojlanishining yuqori darajasi bilan bolalar "yovvoyi tabiat", "jonsiz tabiat" tushunchalarini aniq ajratib turadilar, inson va tabiatning birligi haqida fikr bildiradilar. Ularning tabiiy obyektlarga qiziqishi barqaror. Ular hamdardlik bildiradilar, har qanday o'simlikka, hayvonga yordam berishni xohlashadi. To'g'ri, bunday bolalar kam, lekin ularning kichik soni ham muayyan sharoitlarda katta maktabgacha yoshdagi bolalarda yovvoyi tabiatga barqaror, ongli, hamdardlik va g'amxo'rlik bilan munosabatda bo'lishlari mumkinligini ko'rsatadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga salbiy munosabatning eng keng tarqalgan sababi o'simliklar, hayvonlar, ularning ehtiyojlari va rivojlanish xususiyatlari to'g'risida bilimlarning yetishmasligidir. Bunga tabiat bilan

to'g'ridan-to'g'ri aloqaning cheklanganligi, ayniqsa shahar sharoitida, ba'zi tarbiyachilar tomonidan atrof-dagi dunyoga, shu jumladan tabiatga bolalarning kognitiv qiziqishlarini tarbiyalash muammosini yetarlicha baholamaslik ham ta'sir qiladi. Maktabgacha yoshdagi bola taqlid qilish bilan ajralib turadi, buning natijasida u tashqi ta'sirlarga osonlik bilan mos keladigan xatti-harakatlar namunalarini oladi. Ular kattalarning tabiatdagi xatti-harakatlarini, ularning harakatlarini, hayvonlar va o'simliklarga bo'lgan munosabatini taqlid qiladilar. Kattalar ataylab yoki beixtiyor tabiatga shafqatsiz munosabatda bo'lgan bolalar qalbiga shikast yetkazish, bolalarda insoniylikni tarbiyalash ishiga zarar yetkazadi, ularning yetuk ruhiyatiga shikast yetkazadi.

Xulosa. Maktabgacha ta'lim tashkilotida ekologik tarbiyaning yo'llari quyidagilardan iborat: bolalarda o'simliklar va hayvonlarning tirik organizmlar sifatida ularning atrof-muhit bilan munosabati, tabiatning qadr-qimmatini va uni asrash uchun inson mas'uliyati haqida elementar g'oyalarni shakllantiriladi. Bolalarning tabiatga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishining faol namoyon bo'lishi o'yinlarda, mehnat vazifalarini bajarishda, kundalik hayotda kuzatiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga o'simliklar va hayvonlarga qanday g'amxo'rlik qilishni o'rgatish kerak. Tabiatdagi tizimli mehnat ularda tirik mavjudotlarga g'amxo'rlik qilish odatini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. *O'zbekiston*
2. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947 sonli farmoni
3. Sh.A.Sodiqova, M. A. Rasulxojayeva Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi. T.: Fan va texnologiya 2013.y.
4. Jabborova Tabiat bilan tanishtirish metodikasi 2006
5. Jabborova Tabiat bilan tanishtirish metodikasi 2002

6.O. Hasanboyeva, X. Jabborova, Z. Nodirova tabiat bilan tanishtirish metodikasi toshkent — 2016

7.X.J.Jabborova maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi. Toshkent – 2009

8.Ekologicheskoe-vozpitanie-v-detskom-sadu-srednyaya-gruppa-provedenie
Lex.uz

9.F.Qodirova, Sh. Toshpo‘latova, M.Azamova. “Maktabgacha pedagogika”.-T., “Ma’naviyat”. 2013